

**2010 VAKIF MEDENİYETİ İSTANBUL YILI VE
VAKIFLAR HAFTASI ETKİNLİKLERİ**

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü

Aydın SEÇKİN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Cuma ATABAY

Editör

Adem ŞAHİN
Mehmet KURTOĞLU

Sertifika No: 16651

İSBN: 978-975-19-5026-0

Yayın Kurulu

Aydın SEÇKİN (Genel Müdür Yrd.)
Burhan ERSOY (Genel Müdür Yrd.)
Ali HÜRATA (Genel Müdür Yrd.)

İçerik Organizasyon

Arif İLHAN
Halil İbrahim SEZER

Tashih

Ahmet KILIÇ
Emrullah YILMAZ
Aysegül KÖKLÜ

Ön Kapak Fotoğrafı

Hatice EZGİ

Arka Kapak Fotoğrafı

Lokman KARAÇUHA

**T.C. BAŞBAKANLIK
VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ**

Milli Müdafı Cad. No: 20

Kızılay / ANKARA

Tel: 0312 415 50 00

www.vgm.gov.tr

ANKARA - 2011

VAKIFLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

VAKIF

VAKIF MEDENİYETİ İSTANBUL

2010

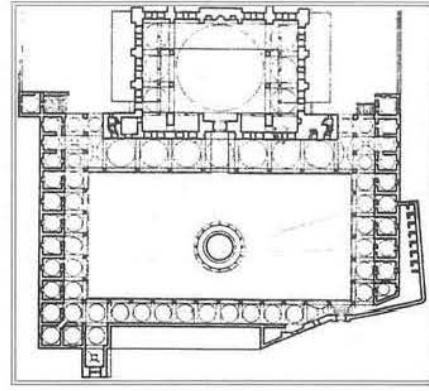

Prof. Dr. Orhan Cezmi Tuncer
Emekli Öğretim Üyesi

İstanbul – Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi Geometrik Kurgusu

Mimarlık; işlevsel, durallık özellikleri yanında ölçülü, düzenli ve tutarlı bir geometrik sanattır. Şekillerin en tutarlısının kare olduğunu en erken uygarlıklarda mimarlar keşfetti ve yapılarına uyarladılar. Böylece birim ölçü ve buna bağlı modüler düzen uygulamaya sokulmuş oldu. Türk Yapı Sanatı'nda bununla ilgili örnekler tarafımızdan, sırası geldikçe yayımlandı. Ancak çalışmalar devam etmekte ve burada ele alınan ünlü yapılar bu kapsamda ilim dünyasına sunulmaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın, kızı Mihrimah Sultan için kendi kesesinden harcayarak yaptırdığı yapı topluluğu; cami, medrese, okul, türbe ve çifte hamamdan oluşur. Bir bölümü cami avlusuna yaslanan 63 dükkândan ise günümüze erişen kalmamıştır. Türbe'de kızları Ayşe Sultan ile eşi Güzel Ahmet Paşa (1579-80) ve 16 mermer sandukalı gömü vardır. Mihrimah Sultan, eşi Rüstem Paşa ve babası Kanuni Sultan Süleyman ise Süleymaniye Yapı Topluluğu Hazinesi'ndeki türbede yatmaktadırlar.

**Çizim 1: İstanbul, Edirnekapı
Mihrimah Sultan Camisi (A. Kuran'dan)**

Yapıyı, Kanuni'nin 1566'da başlattığı, ölünce, kızının 1568'de bitirdiği düşünülmektedir. Çünkü ilk müderrisin atanma tarihi 1569 ve vakfiyesi 1570 tarihli.

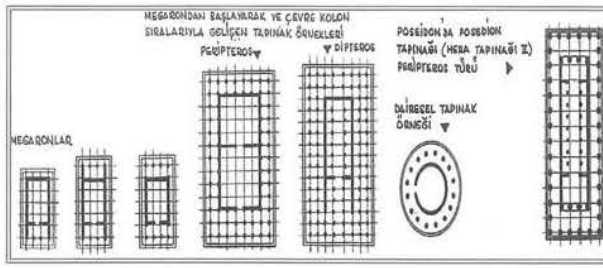
Yapı 1648, 1690, 1719 ve 1894 depreminden etkilenir. 1719'dakinde kubbesi bile çöker. 1894 depreminden sonra uzun yıllar kapalı kalır. Vakıflar onarmaya başlamışken, 2. Meşrutiyet (1908-9) yine işi aksatır. Günümüze gelişi 1956-57 yılındaki onarımı sayesinde. Kalem işi ve nakışları da o günlerdendir.¹

ORANTI, DENGİ VE GEOMETRİ

Bir bütünü onun parçalarının oluşturduğuna, aradaki denge ve geometrik bağın Mısır'dan beri bilindiğine, Yunan Sanatı'nda bunun matematiksel anlatımına, göze güzel görünen orantılara ve kareli çizime aşağıdaki yayınlarımızda değinmiştik.² Bunlar ilk uygarlıklardan bu yana plana, kesite ve görünümlere uygulanarak bir bütünlük sağlıyordu. Bunlar için mimarların pergel kullandığı ve vazgeçemediği anlaşıyor. Özellikle Yunan tapınaklarının peripteros ve dipteros türleri, megarondan başlayan gelişmeyi doruğuna erdirtir. Kent tasarımında bile Mısır bu karelemeyi kullandı. Böylece Milet'te görülen uygulamanın tarihi çok eskilere iniyor.

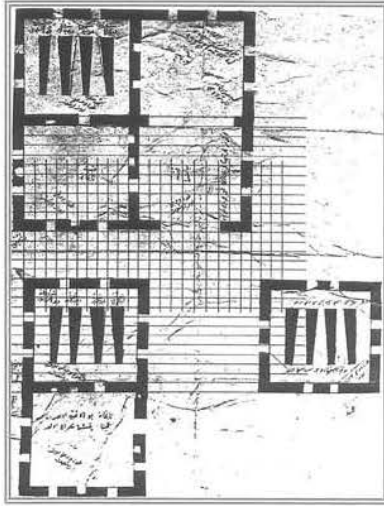
¹ Aptullah Kuran, Sinan, 1986, s. 123-6'dan özetlendi.

² Eski çizimler, orantılar, mistar, mistarlama üzerine aşağıdaki yayınlarımıza bakınız:

Çizim 2

Bu kareli düzene Osmanlı **Mistar** ve uyguladığı yöntem **mistarlama** diyor. Pek çok Selçuklu yapısında bu geometrik kurgu gün yüzüne çıktı. Bunun Orta Asya Türk yapı sanatına da oturduğunu araştırmalarımız gösteriyor. Adım adım ilerleyerek Sivas Sahip Ata Medresesi'nde (1271) doruğuna erişir.

Çizim 3

Bu çizimlerde (Bir türbeye ait dört öneri) ızgaralı düzen (kare, satranç tahtası) iyice izlenebiliyor. Kartondaki beyaz çöküntü kareler daha iyi izlenebilmesi için tarafımızdan siyaha boyandı (Topkapı Sarayı Arşivinden)

Bu taban ve uygarlığa oturup mistarlamayı geliştiren Osmanlı'nın,

konuya kayıtsız kalmadığı görülüyor. Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki bir tomar çizim bunun en güzel örnekleridir ve yukarıdaki onlardan biridir. Diğer yandan Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki bazı çizimler de konuyu Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları ve Ankara'sına taşımaktadır (yayınlarımıza bakınız).

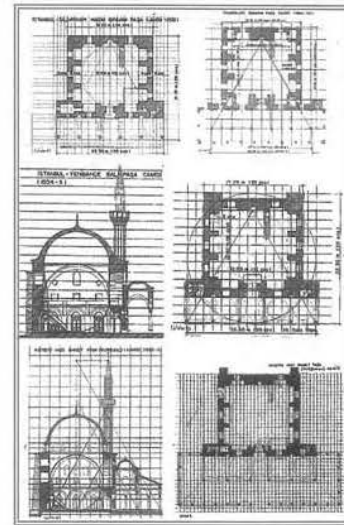
Askerlik görevi süresinci, pek çok ülkeyi gezerek anıtları iyice inceleyen Mimar Koca Sinan kendi ökesiyle (deha) bunlara yeni yeni boyutlar kattı ve dört yapısında da mistarlamayı ustalıkla kullandı. Bunlar;

–İstanbul Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camisi (1551),

– “Yenibahçe Bali Paşa Camisi (1562),

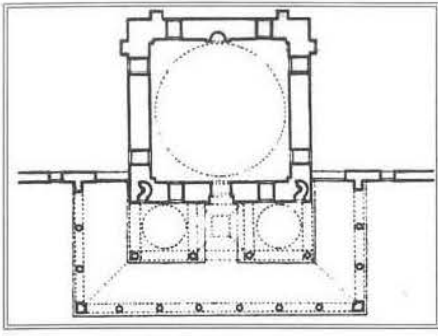
–Diyarbakır Behram Paşa Camisi (1564-72),

– Kayseri Hacı Ahmet Paşa Camisi (Kurşunlu Cami, 1585-86)'dır. Bu dört yapıda duvar kalınlığının birim ölçü (zira veya katları) olarak kullanıldığı görülüyor.

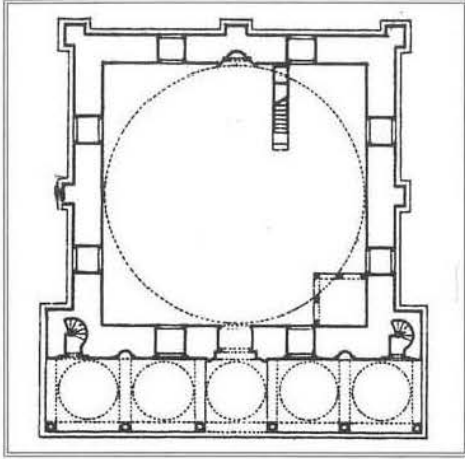
Çizim 4

- “Orantı ve Modül Üzerine Selçuklu Yapılarından Bazı Örnekler”, Vakıflar Dergisi, XIII, Ankara 1981, s.449.
- “Modülasyondan Restorasyonlarda Yararlanma”, 2. Vakıf Haftası 1985, s. 92.
- Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar, Ankara 1986.
- “Geleneksel Bazı Vakıf Yapılarımızda Duvar Kalınlıkları, Yükseklikleri ve Açıklıkları Arasındaki Matematiksel Bağ”, IX. Vakıf Haftası, Ankara 1992, s. 285.
- “Hoca Ahmet Yesevi Türbesi, Türk Sanatındaki Yeri ve Restorasyon Problemleri”, X. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara 1993, s. 39-54.
- “Geleneksel Mimarimizde Geometri”, 3. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya 1994, s. 27.
- “Eski Mimarlık Çizimlerimiz Üzerine Bilgiler”, XI. T.T. Kongresi Bildirileri, Ankara 1994, Cilt 3, s. 1165.
- “Sinan Camilerinde Bazı Teknik Ayrıntılar”, Millî Kültür Mimar Sinan Özel Sayısı, Haziran 1998, Ankara, Sayı: 61.
- “Sinan'ın Aynı Planı Uyguladığı Dört Yapıda Iızgaralı Düzen”, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır, Ankara 2008, Cilt 2, s. 485.

Çizim 5: Şam Süleymaniye Camisi

(A.Kuran'dan)

Çizim 6: Konya, Karapınar Sultan Selim Camisi (A.Kuran'dan)

Böylesine tek kubbeli, kâgir daha ufak bazı yapılarda (Konya Nasuh Bey Dar-ül Hüffaz'ı ve Manisa Hafza Sultan Kitaplığı v.b) duvar kalınlığı ile açıklığı arasında 1/6, 1/7, 1/8 gibi oranlar yakalanabilmektedir. Bu; kubbe çapının, duvar kalınlığının 6, 7 ve 8 katı anlamına gelir.³ Dış ve içe destekler koyarak duvar kalınlığının daha inceltilebildiği, böylece katsayının arttığı oluyor. Mihrimah Sultan Camisi'nde ise içte iki yana ikişer ayak konarak, planın enine genişletildiği örneklerde yarlarda yatay yüklere karşı, yapıya güç kazandırılınca katsayı daha da artıyor.

Söz gelimi Konya-Karapınar Sultan Selim Camisi'nde (1563-64), kenar ortalara ve yapı dört köşesine konan destekler orantıyı 10,17'ye yükseltiyor. Böylece oran 7/1'den 10/1'e büyümüş oluyor. Mihrimah Sultan Camisi'nde bu oran 18/1'dir.

Sinan, üst düzey yapı yaptıracakların, Osmanlı yönetim aşamasındaki konumuna (hiyerarşi) çok dikkat ediyordu. Yukarıdaki dört plan, başvezirlere kullandıklarındandır.

Sultan ve eşlerinin yapıları bunlardan hem büyük ve hem de yapı toplulukları konumundaydı. O nedenle orantı büyürken, ara kolonların, ayakların sayıca boyutları da artıyordu. Bu düzen mistarlamayı daha karmaşık, girift (kompleks) yaptı. Ancak İstanbul Eminönü Yeni Cami'yi inceleyince, birim ölçünün çini boyutuna indirildiği, böylece harimde iç alanın 160x145 çini boyutuna ulaştığı (çini 25,5x25,5 cm, 1/3 zira) görülüyor.⁴ Anlaşıyor ki Sinan öğrencilerine (Mimarbaşı Mehmet Ağa) de bu birim ölçü düzenini çok iyi öğretmiştir. Buradan yola çıkarak ve yüreklenerak Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi incelendi.⁵ Gönderilen proje, deneyim ve birikimimiz yoluyla ele alındı.⁶

Birim ölçüden yararlanarak proje tasarlamada değişik yöntemler vardır. Deneyim ve birikimi olmayanları yanıltabilmektedir.⁷

Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi

Izgaralı Düzeni⁸

Bir plan/proje tasarımında yapı ile onu oluşturan bölümler arasındaki oran ve denge için değişik yöntemler olduğuna yayınlarımızda oldukça ayrıntıyla değinilmişti. Ayrıca yapı sanatında

³- Gebze Çoban Mustafa Camisi'nde 7,74
- Diyarbakır İskender Paşa Camisi'nde 7,10
- "Kasım Padişah Camisi'nde 7,54
- "Ali Paşa Camisi'nde 8,13
- Şam Süleymaniye Camisi'nde 6,59
- Karapınar Sultan Selim Camisi'nde 8,50
- Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camisi'nde 8,52
- Antalya-Elmalı Ömer Paşa Camisi'nde 9,40

⁴Orhan Cezmi Tuncer, "İstanbul'da İki Camide Harim Ölçüsü ile Çini Boyutları Arasındaki Bağ", 7. Vakıf Haftası, Ankara 1990, s. 345.

⁵Vakıflar Genel Müdürlüğünde Ali Kılıcı Bey Mihrimah ve Süleymaniye'nin onarıldığını, son yöntemlerle ölçülerinin alındığını bildirdi. Şantiye Şefi ile telefonda görüşüp haber irdelenince, Vakıflar G. M. Yardımcısı Aydın Seçkin Bey'den rica ettim. CD'sini gönderdiler. Hepsine teşekkür ediyorum.

⁶Bunlar üçgenlerden, uluslararası seçkin orantılardan ve pergelden yararlanma yollarıdır.

⁷Doğan Kuban, Sinan'ın Sanatı ve Selimiye, İstanbul 1997, s. 74. Bayezit ve Şehzade Camileri'ndeki yakalanamayan çizim gibi.

⁸Çok dikkatli ve özverili proje insana güven veriyor. Bütünü oldukça inanılır bir çalışma sergiliyor. Çalışmamız bunun üstüne oturtulmuştur.

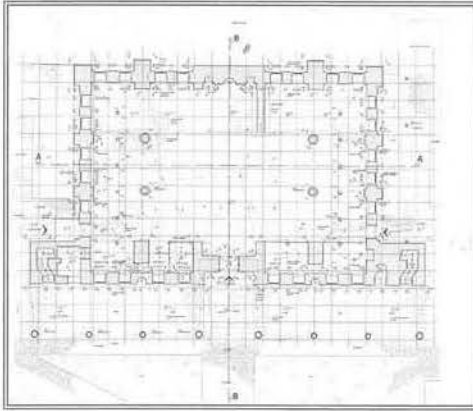
kullanılabilen uluslararası bazı orantılar da vardı. Bunlar sırayla denendi ve yapının ızgaralı düzene göre tasarlandığı anlaşıncaya çalışma ona yoğunlaştırıldı.

a- Plan (Çizim 7, 8)

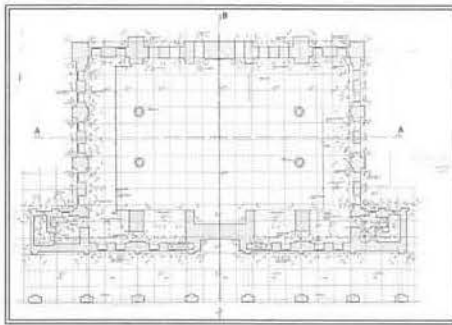
– Harimde yapı eni 38.60 m olup (proje üstünden ölçüldü), 18 birim üzerine kuruludur. Duvar kalınlığının baz alındığı her bir birimin 2,144 m olduğu görülüyor. Bir mimar zirası 75,775 cm'dir. Buna göre 50,94 zira eder ($38,60 / 75,775 = 50,94$). 51 ziraya ($51 \times 75,775 = 38,645$ m) çok yaklaşılmaktadır.⁹

– Kitlede yapı derinliği (son cemaat yeri de dahil) 34,30 m olup (projeye göre) birim ölçünün (duvar kalınlığı 2,144 m) 16 katı (34,24) ile sadece 6 cm oynama vardır.

Bu ızgaralı düzenin; mahfil katı, kesit ve görünüşlere de yarıldığı görülüyor (çizimlere bakınız).

Çizim 7

Çizim 8

b- Kesit (Çizim 9)

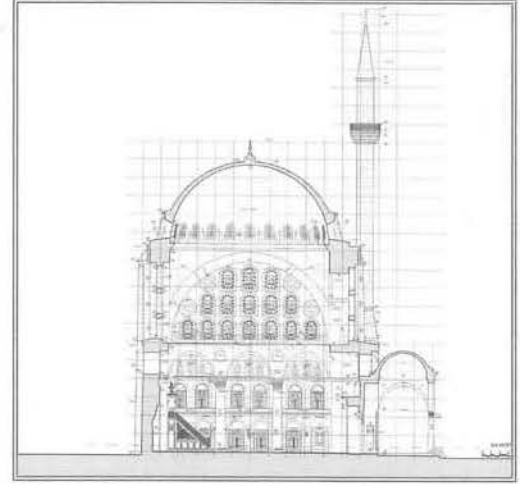
± 0.00 döşeme kotu baz alınınca;

–İçte baldaken kemer başlangıcı,

–Kubbe etek silmesi,

–Kasnak silmesi,

–Kubbe bitimi çok az oynamalarla birim ölçü katlarına denk gelmektedir.

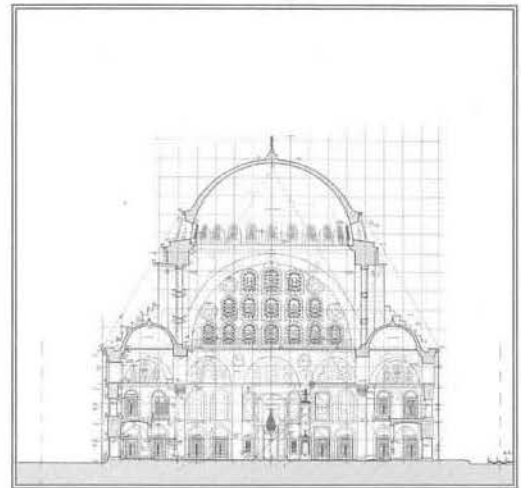
Çizim 9

c- A-A Kesiti (Çizim 10)

–Mihrap 1/2 ölçüsündedir. Diğer bir anlatımla yüksekliği eninin iki katıdır.

–Eşkenar üçgenlerin ve 60°'nin tutarlılığı dikkati çekmektedir,

–Ana kubbe içinin böylesine bir eşkenar üçgene ne denli yakın olduğu görülüyor. Bunlar birer rastlantı değildir.

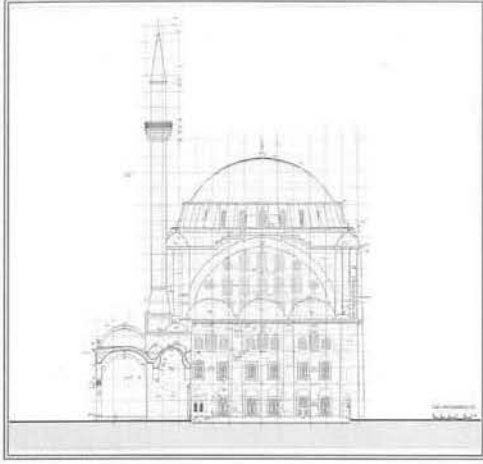

Çizim 10

d- Minare (Çizim 11)

⁹Bir mimar zirası 75,775 cm (24 parmak) = 2,5 kulaçtır (1,89 m). Sinan'ın arsa boyutuna ve yapılacak yapının buraya sığdırılabilmesi için özel bir birim kullandığı anlaşılıyor. Bu ayarlamaların yeni olmayıp 1,71-2,67 arasında olduğuna yayınlarımızda değinilmişti.

- Gövde alt silmesi,
- " bitimi (mukarnas başlangıcı),
- Alem, yine birim ölçü katlarına -az farkla- denk gelmektedir.

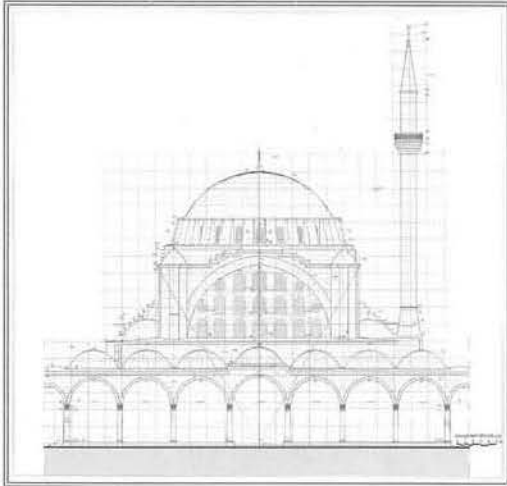

Çizim 11

e- Dış Yüz (Çizim 12)

Avludan kitleye bakılan bu çizimde yine ters eşkenar üçgen tepesi ± 0.00 yükseltisine (kot) oturmaktadır. Bunlar hep önce kurgulanan geometrik tasarım ürünleridir.

Eşkenar üçgenin hemen pergeli öne çıkardığı bir kez daha görülüyor. Bu gereç zaten Mısır Uygarlığı'ndan beri hep kullanılırdı.

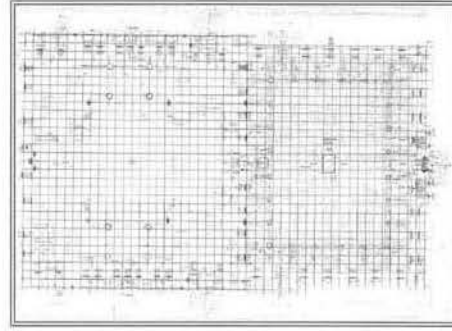
Çizim 12

İstanbul Süleymaniye Camisi (1550-57) ¹⁰

Bu yapı, Sinan'ın -kendi deyimine göre- kalfalık eseridir. Medrese, tabhane, imaret, bimarhane, kervansaray, hamam,

mektepe, oda ve dükkânlardan oluşur. Türbe caminin kiblesindeki haziresindedir. "Bina eylediğin Beytullah sıdkü safa ve dua ile açmak evladır" diye Kanuni kapıyı Sinan'a açtırır. Bina Nazırı Mehmet Paşa, Bina Emmini Sinan Bey ve Kâtibi Halildir. Yapı topluluğunun işlevine göre 11 kapısı vardır. Dört minaresinden ikisi üçer, diğerleri ikişer şerefeli olup toplam 10 sayısı Kanuni'nin 10. Osmanlı Padişahı olduğunun simgesidir. Yazılarını, döneminde çığır açan Hisari Ahmet ve yardımcısı Hasan Çelebi'dir. Kazasker Mustafa İzzet Efendi de bu kervana son dönemde katılır.

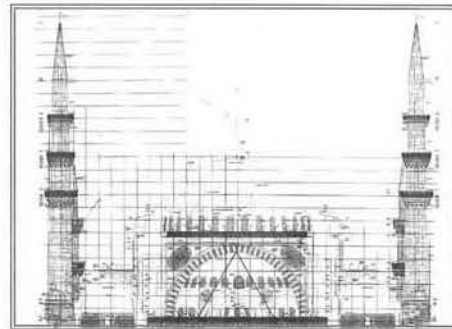
Camii 30 birim eninde, son cemaat yeriyle 48 birim derinliğindedir (Çizim 13). Selçuklu oranından derinliği 3 birim fazladır. Harim 30x30 birimdir. 2,285 m gelen duvar kalınlığının birim ölçü alındığı görülüyor ki bu 3 ziradan 1,5 cm fazladır.

Çizim 13

Sinan'ın 2x3 Selçuklu Oranını bildiğine kuşku yoktur. Revaklı avlu enine genişir. 18 birim derinliğinde ve 27 birim eninde olup bu oranı burada Sinan uygular.

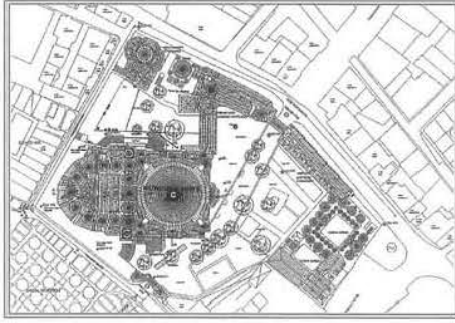
Enine kesitte (Çizim 14), eşkenar üçgenin ana kemer kilit altını belirlediği görülüyor.

Çizim 14

NURUOSMANİYE CAMİSİ (1748-55)¹⁰

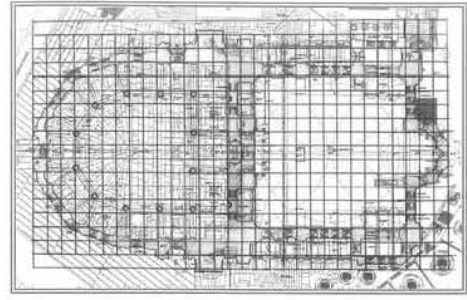
İstanbul Çarşıkapı'da ana caddenin kuzey yakasındadır. Medrese, kitaplık, imaret, sebîl, türbe, çeşme, han ve dükkânlardan oluşur (Çizim 15). Eskiden yerinde Şeyhülislam Hoca Sadettin Efendi'nin eşi Fatma Hatun'un çok yıpranmış bir mescidi vardı. Yapıyı 1. Mahmut (1730-54) başlatır.¹¹ Ölünce 3. Osman (1754-57) bitirir. O nedenle onun adıyla anılmaktadır. Mimarı Mustafa Ağa, yardımcısı Simeon Kalfadır. Yazılarını Rasim, Yedikulelizade Abdülhalim, Bursalı Müzehhip Ali ve Kâtipzade Ali yazmıştır. Yapının Bina Nazırı Derviş Efendi ve Bina Emîni Ali Ağa'dır. Kubbe çapı 25,75 m'yi bulur.

Çizim 15

Nuruosmaniye Camisi Barok yorumludur. İki minarelidir. Mihrap yarım beşgen olarak dışa taşırılmıştır (Çizim16). Cami ve avlusu 18x30 birimlik bir alan kaplar. Duvar kalınlığı tam bir birim ölçü değildir. İki yana taşan duvarla 2,34 m'yi bulup birim ölçü olmuştur. Pencerelemin bulunduğu yerde duvar kalınlığı 1,60 m'ye düşer. Harim 11x11 (iç) birimlidir. Son cemaate bakan ara duvar, merdivenler nedeniyle 2 birim kalınlığına erişir. Mihrap 3x5 birimlik taşma yapar.

Avlunun beşgen bitmesi, avluva açılan ara duvarda kalın doluluklar ve modüler olmayan tasarımıyla Nuruosmaniye Camisi, Patronu Halil ve Lale Devri gibi dönemleri atlatmanın dağınıklığını taşır. Yine de bir modüler düzenle yola çıkıldığı (18. y ortaları) görülüyor.

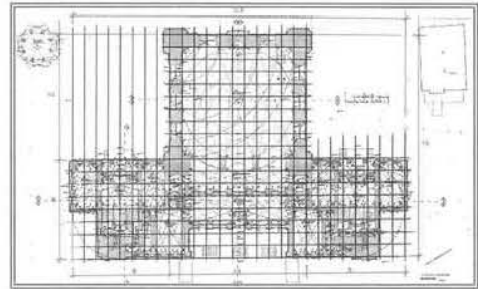

Çizim 16

BEZMÎÂLEM VALİDE SULTAN CAMİSİ (DOLMABAĞÇE CAMİSİ, 1852-3)

31. Osmanlı Sultanı 2. Mahmut (1808-39)'un 2. eşi (Kadın) Bezmîâlem Valide Sultan başlatır. Taşıyıcı duvarlarından sonra oğlu Abdülmecit (1839-61) bitirir. Bulunduğu yeri Sultan 1. Ahmet (1603-17) doldurunca Dolmabahçe adını almıştır. Tek kubbeli, girişte sağ ve solunda iki katlı hünkâr dairesi olup 2 minarelidir. Harim 18x18 m'ye yakındır.

Planda geometrik düzen dikkat çeker (Çizim 17). Harim pencereleri iç köşelere göre (kible pencereleriyle) eşit uzaklıktadır. Bu 9. y'dan İsmail Samani Türbesi'nde bile uygulanmıştı. Tek açıklıklı ve merkezi kubbeli oluşu bunu kolaylaştırıyor. Sultan daireleri kare planlıdır ve bakışımıdır. İstanbul Bayezit veya Yavuz Sultan 1. Selim Camisi tabhanelerinden esinlenilmiş olabilir.

Çizim 17

Cami Ampir ile Barok karışımıdır (melez). Sebili buradan taşındı. Cami dıştan dışa 11x11 birim ölçülü olup, duvar kalınlığı temel alınır. Hünkâr daireleri de katılırsa

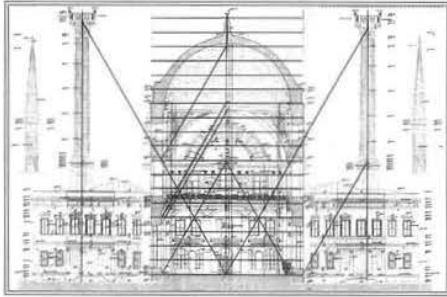
¹⁰Projeleri, İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden sağlayan Suat Faruk Giray'a teşekkür ederim.

¹¹Sultan 1. Mahmut iyi bir kuyumcu, şair ve müzisyendi. Hekimoğlu Ali Paşa (1734) ile İstanbul Seyit Hasan Paşa Yapı Topluluğu, Halep, Kahire ve Erzurum'da yapıları vardır.

derinlik 18 birimi bulur ki Selçuklu 2/3 oranını 1,5 birim aşar. Kapladığı tüm alan ise 27 birim eninde, 18 birim derinliğinde olup tam 2/3 Selçuklu oranındadır. Mimarı Balyan ve kalfası Serkis'tir. Bu aile uzun süre saraya yapılar yapar. Bu eski oranın farkında olup buraya olduğu gibi uygular.

Cami duvar kalınlığı (birim ölçü) 2,00 m kadar olup, yapı zirasının 2 katından fazla, 3 ziradan azdır. Tasarıma başlarken, arsaya uygun boyutun öne çıktığı, bu nedenle kendi içindeki oranda yapı zirasına uyulma gereği kalmadığı anlaşıyor. Yine de yapının bütününde geleneksel 2/3 oranının gözardı edilmediği anlaşıyor.

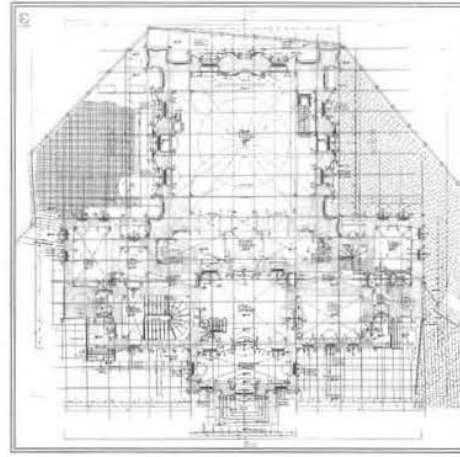
Cami enkesitine bakılırsa (Çizim 18) 60° li kurgular dikkat çeker. İç taban kenarına oturan ve eşkenar üçgen baldaken kemerlerinin özengisini belirlemektedir. Pencereler, minare, gövde ve şerefe başlangıçları bu düzendedir. Harim eni 11, kubbe yüksekliği ~16,5 birim olup ne denli Selçuklu Oranının öne alındığı dikkatten kaçmamalıdır.

Çizim 18

AKSARAY PERTEVİYAL VALİDE SULTAN CAMİSİ (? - 1871)

Sultan 2. Mahmut'un (1808-39) eşi ve Sultan Aziz'in (1861-71 ile 1871-76) annesi Pertevniyal Valide Sultan yaptıdır. Kapı yazıtı 1871'i belirtiyor. Eskiden burada çok yıpranmış olan Hacı Mustafa Camisi vardı. Kare planlı harimin giriş yönünde iki katlı Hünkâr Dairesi olup, iki minarelidir (Çizim 19). Derinliğine eksen, tasarıma egemen olup bakışım yeğlenmiştir. Avlu kapısı yanında çeşmeler ve avluda türbe ile mektebi vardır.

Çizim 19

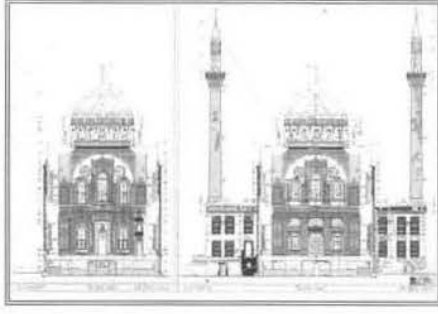
Yapıyı İtalyan mimar Montani yapar. Gotik-Hint yorumu melez çizgiler, süsleme ağırlıklıdır. Osmanlı klasik görünümünden iyice uzaklaşılır.

Harim 9x9 birimli olup köşedeki ayaklar birimiyle tasarlanmıştır. O nedenle duvarlar bundan ensiz kalır. 5x5 birimli iç alanın 4 yönünde 1x5 birime yakın girintileri büyük taşıyıcı kemerler örter. Onlar da katılırsa harim 7x7 birimli olur. Hünkâr dairesi 17 birim eni ve 8 birim derinliğiyle kitlenin bütünü ise 17 birim eninde, 16 birim derinliğinde olup, büyük ölçüde bu kareli düzene uyar. Harimin 3 yöndeki pencereleri, köşelere göre eşit uzaklıktadır (eşit yaylar çizer). Harim geometrik kurguya daha uyar. Hünkâr dairesinde, koridorlar, çıkışlar, merdivenler karolayı bozar. Geometrik (dikdörtgen) çerçeve gereksiz alanlar doğurmuştur. Minarelerin güneyindeki odacıklar da böyledir.

Mimarının yabancı olmasına karşın plandaki kareli düzenin (çok duyarlı olmasa da) 19. y 3. çeyreğinde bile sürdürülmesi Osmanlı geleneğinin gücünü gösteriyor. Kalfanın adı ve bina emininin adı bilinmiyor. Bunların genel tasarım ve ızgara düzenine katkısı olmalı. Harimi 4 köşedeki güçlü ayaklara oturtunca (baldaken) duvarların bundan ince tutulması ve pencerelerle boşaltılması yapı yöntemine ve Osmanlı geleneğine uygundur. Ancak, süslemeler bu ana kurguyu öne almayı engellemekte, onun yalın / oturaklı (tutarlı) görünümünün 2. plana itmektedir.

Enine kesitte (Çizim 20) eşkenar

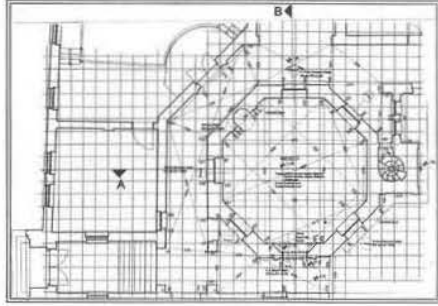
üçgenlerin, belirli önemli noktaların başlangıç ve bitimine denk geldiği görülüyor. Kubbe içi böylesine bir üç eşkenar üçgenle çıkıyor.

Çizim 20

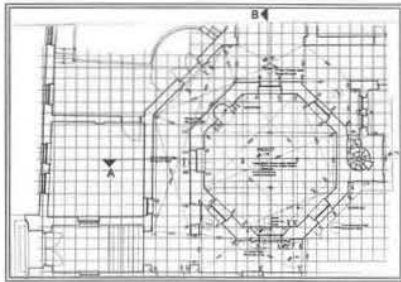
İSTANBUL YENİKAPI MEVLEVİHANESİ

MESCİT (Çizim 21). Sekizgen planlı olup çevresini ulaşım alanları sarar. Yana alınan merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Mihrabı (yarım 8'gen planlı) duvara gömülüdür. 14x14 birim ölçülü alanda tam bir modülasyon yoktur. Yine de tümüyle dışında kalmadığı görülüyor.

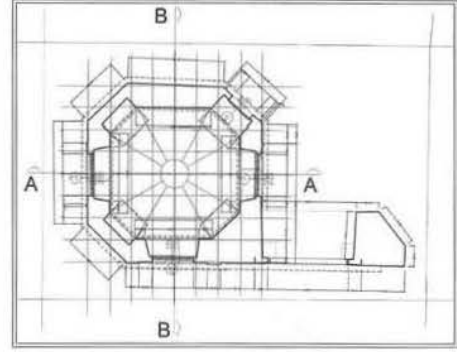
Çizim 21

KİTAPLIK (Çizim 22). Mescitten daha çok ızgara düzenine uyar. 15x~13 birimli düzende duvar kalınlığının düzenli katlanarak kitleyi oluşturduğu görülüyor. Okuma salonu 7x7 birimlidir. 9x9 birimli türbesinde de modülasyona olabildiğince uyuluyor.

Çizim 22

MUVAKKİTHANE (Çizim 23). Kare planda köşelerinin 45° kırıldığı bir sekizgendir. 8x8 birim ölçülü olup duvar kalınlığı temel alınır. Yukarıdaki iki yapıya oranla burada ızgaralı plan daha başarılı uygulanmıştır.

Çizim 23

YAVUZ SULTAN 1. SELİM CAMİSİ

(? - 1522)

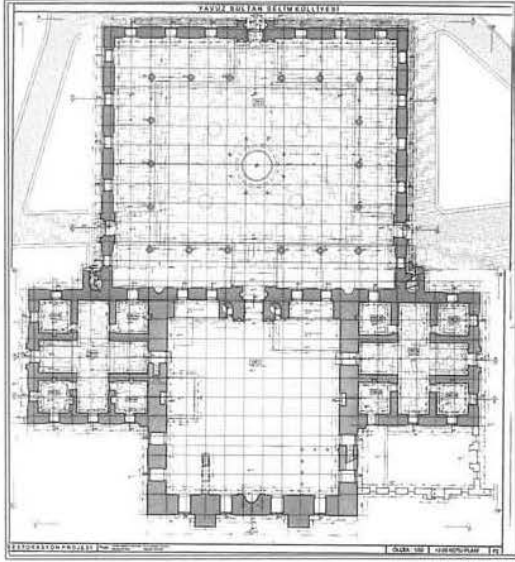
Sultan 2. Bayezit'in oğlu 1. Selim, 9. Osmanlı Sultanıdır (1512-20) Kısa görevine 2 önemli doğu seferi sığdırsa da bayındırlığa özendiği anlaşıyor. Adıyla anılan camisine başlatır, ancak babası Kanuni bitirir. Harimin 2 yanında birer tabhanesi vardır. İmaret yıkılınca yerine Kız Lisesi yapılır. Hamamı da yok olmuştur. Mektep ve haziresi ile türbe duruyor (1523).

Harim 11x11 birim ölçülü olup, son cemaat yerine bağlı olan ara duvar mahfile ulaşan bakışlı iki merdiven nedeniyle 1 birim daha kalınlaştırılmıştır. 18 kolonlu avlu enine genişir (Çizim 24).

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi sonrası beraberinde İstanbul'a getirdiği Acem Ali, yapının mimarı olarak bilinir. Sanat tarihçileri, onun kısa sürede bu denli Osmanlı mimarlığını özümleyebileceğinden yana kuşku duyarlar ve Mimar Koca Sinan'a yapıyı yakıştırmayı daha uygun görürler. Bu tarihlerde o da Acemi Ocağı formasyonundadır. İlk kez adı Tuhfetül Mimarın'da Diyarbakır Hadım Ali Paşa Camisinde (1 kez) geçecektir.

Cami (özellikle harimi) ve avlusu duvar kalınlığına bağlı ızgara plana oldukça uyar. Revaklı avlu 1/2 + 15 + 1/2 eninde, yaklaşık 13 birim derinliğindedir. Toplamları 25x23

olup kenarlarında az aşar. O nedenle, şimdiye kadar incelenenler kadar modüler sayılmayabilir. Bu Acem Ali'nin becerisinin şimdilik tam gelişemediği / yerli yerine oturmadığı anlamına gelir. Yine detümüyle dışında kalmamış, özellikle harimde başarı göstermiştir. Yapılan duvar kalınlığı 1 yerine 2 birim sayılırsa (ki örnekleri daha önce görüldü) avlulu kesirim eninin 32 birimli olduğu görülür. Bu kabul, yapıyı biraz daha modüler düzene yaklaştırmaktadır.

Çizim 24

DEĞERLENDİRME

Kareli düzeni plan ve özellikle ön (giriş) yüze oturtma, Mısır Uygarlığından beri bilinmekte ve Antik Yunan'da matematiğine kadar kavram doruğuna erişmektedir. Roma ve sonrası bunu hep uyguladı.

Örnekler, Oğuz Boylarının, daha Asya'dayken bunları yapılarına uyarladıklarını belgeliyor. Anadolu Selçuklularında bunlar örnekleriyle tarafımızdan ilim ve sanat dünyasına tanıtıldı. Osmanlılar ve özellikle Mimar Sinan da bunun dışında kalmadı.

Topkapı Sarayı 1. Avlusunda yer alan Hassa Mimarlık Ocağı, çıkan başkaldırıda yanınca projeler maketler (vb) yok oldu. Şimdi yapıları ölçerek bunları yakalamaya çalışıyoruz. Bu, her seferinde Amerika'yı yeniden keşfetmek demektir ki yapacak başka bir şey de yoktur. Arşivler tarandıkça çıkacak yararlı bilgileri hepimiz umutla bekliyoruz.

Duvar kalınlığı ile açıklık arasındaki geometrik-matematiksel bağın çok benimsenmesi için özünden geliyor. Daha önce incelenen Sinan'a ait 5 yapıya ek olarak burada ele alınan ve Sinan ile ondan sonrasına uzanan yapılar ızgaralı düzenin 19. y'a kadar giderek azalsa da- sürdürüldüğünü belgeliyor. Yapının işlevinin, büyüklük ve küçüklüğünün bu yöntemi etkilemediğini Yenikapı Mevlevihanesi yapıları kanıtladı. Bunda; yöntemi yerli yerine oturtan Sinan'ın payının büyük olduğu, onun öğrencilerinin İstanbul-Eminönü Yeni Cami'de çini boyutuna indirgeyebildikleri görülüyor. Onda 3 çini boyutu milimetrik farklarla 1 yapı zırasına denk geliyordu. Ancak modülasyonun olmazsa olmazı olmadığı da anlaşılmış oldu. Bu nedenle arsanın, işlevin (v.b.) bu birim ölçünün (Yapı Zırası) ötesine geçilebileceği de öğrenilmiş oldu. Yeni çalışmaların bu belirlemeleri pekiştirebileceği inancındayız. Şimdilik Sinan öncesi Osmanlı örneklerinin meraklı izleyicisi olduğumuzu belirtmek istiyoruz. İstanbul Su Yolları ile ilgili haritalar ve Selçuklu uygulamaları umut kaynağımız oluyor.

NİÇİN KARELİ DÜZEN?

Güzel sanatların önemli bir kolu olan Mimarlığın dili çizim ve aracı geometridir. Daha Mısırlı mimarlar karenin kıymetini / gizemini keşfettiler. Çünkü bunun birim kenarı $\sqrt{2}$, $\sqrt{3}$, $\sqrt{4}$ gibi olanaklar sunuyor ve Altın Oran, Altın Dikdörtgen bunlarla sağlanıyordu. Kareyi tapınak ön (giriş) yüzünde ve planlarında kullandılar. Yararı şunlardı:

1- SANATSAL YÖNÜ: Güzele erişmede, birim ölçü ve modülasyonu sağlıyordu. Bir tasarımı kareli düzene oturtmak sanatsal bir doyumdu / beceriydi / hünerdi.

2- TEKNİK YÖNÜ: Kareyi çizmek çok kolaydı. Buna pergel yetiyor ve uygulamada esnemeyen ip (cırpı) yetiyordu. Yanılgısı yoktu. Yan yana ve üst üste sıralamada arada ve dış çerçevede düzeni vardı. Yapıyı dural (statik) açıdan rahatlatıyordu. Açıklıklar eşit olunca yük de eşit dağılıyordu.

3- UYGULAMA YÖNÜ: Uygulaması, irdelemesi kolaydı. Dik açı, 30°, 45°, 60° (vb) elde edilebiliyordu.

– Anlatımı, anlaşılması kolay ve kusursuz olunca, yanılğı kalmıyordu.

– Ölçek ortadan kalkıyor, eşel = birim ölçü oluyordu.

– Söz gelimi ön yüz kurgusu Sivas Sahip Ata Medresesi'nde (Gök Medrese 1271) 5+6+5, Sivas Cüveyni Darülhadi'si'nde (1271), 6+6+6, Amasya Bimarhanesi'nde (1310) 5+5+5 ve Karaman Nefise Sultan Medresesi'nde (1382) 4+4+4'e indirgeniyor ve uygulaması da o denli kolaylaşıyordu.¹² Bunlar bir tür reçete oldu. Aynı özellik plan ve kesitler için de söz konusuydu. İstanbul Fatih Bâli Paşa, Silivri Hadım İbrahim Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Süleymaniye, Bezmiâlem Valide Sultan, Aksaray Valide Camisi, Nuruosmaniye, Diyarbakır Behram Paşa, Kayseri Hacı Ahmet Paşa ve daha

birçoklarında açıklık, duvar kalınlığının katlarıydı.

Rakamlara indirgemek karenin sağladığı geometri sayesindeydi. Güzelliği sanki matematiğe dönüşmüştü. Bu büyük bir beceriydi (hüner). İşte tüm bu artılar, kareli düzeni günümüze ulaştırdı. Şimdilerde eşit açıklıkların özellikle betonarme veya çelik çatkıdaki artıları herkesce bilinmektedir.

Saygılarımla

Aydın SEÇKİN (Oturum Başkanı):

Hocam teşekkür ediyoruz. Burada herşey söylenemiyor ama bunu kitap olarak yayınlıyoruz ve ilim dünyasına kazandırıyoruz. Bu noktada çalışmalarımızın tamamı inşallah sempozyum kitabımızın içinde yer alacak.

Prof. Dr. Mustafa Bilge hocam İstanbul Vakıflarının Dini ve Ekonomik Hayata Etkilerini bizlerle paylaşacaklar buyurun hocam.

¹²Mısır ve Mezopotamya Uygarlığında tapınakların çizimi olanaksız olunca, onların bu aritmetiksele dönüşümü kil tabletleriyle anlatımını çok kolaylaştırıyordu. Minyatür çizim sağlanıyor, kil tablet arşivi önem kazanıyordu.

